

SV. JURIJ OB TABORU, SV. MIKLAVŽ IN ČRNI VRH V SPODNJI SAVINJSKI DOLINI SREDI 19. STOLETJA

Angelos Baš

189

IZVLEČEK

Pričujoče vrstice objavljajo pogloblitve podatke iz Göthove topografije o Štajerskem v 1. polovici 19. stoletja (njeno gradivo o mariborskem in celjskem okrožju je v kopijah od leta 1980 v Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU): o manjših agrarnih naseljih Sv. Jurij ob Taboru (sedež župnije), Sv. Miklavž in Črni Vrh v Spodnji Savinjski dolini. Prebivalci omenjenih naselij so živeli od poljedelstva in živinoreje. Pridelovali so toliko žita in druge živinske krme, da je pridelek zadoščal za potrebe ljudi in živali. Če pa kdaj pridelek ni zadoščal, so ga po potrebi delno kupovali v sosednjih občinah, delno na sejmih v Braslovčah. V Sv. Miklavžu je od 1814 delovala steklarna, ki je izdelovala kredno steklo, to je bilo podobno mlečnemu steklu, namenjeno je bilo predvsem za splošnejšo uporabo (steklenice, vrče, kozarce ipd.). V tej steklarni, ki je zgodovina steklarn na Slovenskem doslej ni imela v razvidu, je bilo šest talilnih loncev. Delovala je približno 40 let, približno do srede 19. stoletja. V Sv. Miklavžu in bližnjem območju je prinašalo postranski zaslužek čolnarjenje na Savi. Reka Sava je še v 1. polovici 19. stoletja bila pomembna trgovska pot v avstrijski državi, pomen je izgubila z nastankom južne železnice sredi 19. stoletja.

Ključne besede: Sv. Jurij ob Taboru, Sv. Miklavž, Črni Vrh v Spodnji Savinjski dolini, Štajerska, Slovenija, 19. stoletje, Göthova topografija

ABSTRACT

The article publishes the principal data from Georg Göth's *Topographie des Herzogtums Steiermark* from the 1st half of the 19th century (the topography's material on the districts of Maribor and Celje has been preserved in copies at the Institute of Slovene Ethnology, SRC, SASA since 1880); the data relate to the small agrarian settlements of Sv. Jurij ob Taboru (seat of the parish), Sv. Miklavž, and Črni Vrh in the Lower Savinja Valley. The inhabitants of these settlements made their living from agriculture and stockbreeding. They produced enough grain and fodder for the needs of the people and animals. When the crops fell short they bought grain and fodder either in the neighbouring municipalities or at the fairs in Braslovče. A glassworks operated in Sv. Miklavž from 1814, producing chalk glass that was similar to milk glass and was mainly for general use (bottles, jugs, glasses, etc.). The glassworks, which has to date been overlooked in the history of glassworks in Slovenia, had six melting pots. The factory operated for about forty years until approximately the mid 19th century. An additional income in Sv. Miklavž and its close environs was provided by boating on the Sava. The Sava was an important traffic route in the Austrian Empire in the first half of the 19th century, but it lost its significance after the construction of the Southern Railway in the mid 19th century.

Keywords: Sv. Jurij ob Taboru, Sv. Miklavž, and Črni Vrh in the Lower Savinja Valley, Styria, Slovenia, 19th century, *Topographie des Herzogtums Steiermark*

Avstrijski nadvojvoda Janez (1782–1859) je na začetku 19. stoletja dvakrat, leta 1804 in leta 1811, skušal pripraviti delo, ki naj bi nadrobno popisalo Štajersko. Prvikrat delo ni steklo, naslednjic je bila bera odgovorov na vprašalnico, ki jo je poslal vsem nabornim okrajem na Štajerskem, le borna (Schmidt 1951: 59, Kuret 1977: 39, 42). Pozneje se je omenjenega dela lotil Georg Göth, bližnji sodelavec nadvojvode Janeza. Göth je leta 1831 poslal novo vprašalnico štajerskim okrajnim gospodvom ter v letih 1840 in 1842 nadaljnje vprašalnice štajerskim okrajnim gospodvom in imenjem, davčnim občinam, župnijskim uradom in upravam rudnikov in fužin. Leta 1845 je Zgodovinsko društvo za Štajersko v Gradcu razposlalo vprašalnico, ki je dopolnjevala prejšnje in je nastala po vsej verjetnosti na Göthovo pobudo (Kuret n. d.: 43).

190

Bera je bila obilna (Schmidt 1951: 65, Kuret n. d.: 43). Zbrano gradivo vsega navedenega dela je po Göthovi smrti leta 1873 prišlo v Štajerski deželni arhiv v Gradcu, v njem je dobilo ime Göthova serija. Tisti del gradiva, ki zadeva mariborsko in celjsko okrožje, je leta 1980 pridobil v kserografiranih kopijah Inštitut za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. S tem je Inštitut za slovensko narodopisje pridobil obsežen in pomemben vir o življenju na vsem Slovenskem Štajerskem v 1. polovici 19. stoletja. Zbirka ima tukaj ime Göthova topografija.

Pričujoče vrstice objavljajo poglobljena pričevanja te zbirke o Sv. Juriju ob Taboru, Sv. Miklavžu in Črnem Vrhu v Spodnji Savinjski dolini sredi 19. stoletja in sledijo spisom o Lučah sredi 19. stoletja, o Braslovčah sredi 19. stoletja in o Žalcu sredi 19. stoletja, prav tako nastalim na podlagi gradiva imenovane zbirke (Baš 1983; Baš 1988; Baš 2007).

Pobudo za ta spis je dal prijatelj prof. Milan Natek, upokojeni strokovni svetnik Geografskega inštituta Antona Melika pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, naj za svoj rojstni kraj, zdaj Tabor, do leta 1934 Sv. Jurij ob Taboru, objavim pričevanja imenovane zbirke kakor tudi njena pričevanja za dve bližnji naselji, prvo, Sv. Miklavž (od leta 1955 Miklavž), drugo, Črni Vrh: obe sta pretežno v hribovitem območju, v t. i. Šentjurskih hribih. Tako bi lahko postalo delno razvidno življenje v teh krajih v zadnjem obdobju fevdalne družbene ureditve. Pobudo sem sprejel in se zanjo prijatelju Natku tudi tukaj zahvaljujem, prav kakor se mu tudi tukaj zahvaljujem za pomoč pri delu za ta spis in branje tipkopisa. Mag. Janji Žagar Grgič, muzejski svetovalki Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, se tudi tukaj zahvaljujem za pomoč pri pripravi tega spisa za objavo.

Drugače kot drugod v bližini, je samo v Sv. Juriju ob Taboru podpisan odgovor na Göthovo vprašalnico (tamkajšnji kaplan Anton Gabrič), v Sv. Miklavžu in Črnem Vrhu odgovori niso podpisani, šlo je najbrž za tamkajšnja občinska pisarja, prav tako ni bil noben odgovor datiran. Vendar je po nekaterih opombah v odgovorih mogoče zanesljivo sklepati, da so v odgovorih sledili Göthovim vprašanjem, razposlanim leta 1840 in leta 1842 po vsem Štajerskem. Zbrani podatki se torej nanašajo na leti 1840 ali 1842, napisani so bili v navedenih letih ali ob morebitni zamudi leto pozneje, z drugimi besedami: sredi 19. stoletja.

V spisu uporabljam krajevna imena, kakršna so bila v splošni rabi do okoli leta 1955, ko so v Sloveniji spremenili številna krajevna imena, oblikovana iz imen svetih oseb ali največkrat iz imen zavetnikov cerkve ali župnije.

Podatke Göthove zbirke o Črnem Vrhu je objavil že Niko Kuret (Kuret 1987: 154 d.). Tukaj objavljam nekoliko drugačno besedilo teh podatkov. Moja objava sledi izvirnemu besedilu v enakem zaporedju ali vrstnem redu, v kakršnem je bil napisan izvirnik, medtem ko je Kuret prevedeno besedilo prerazporedil po svojem načrtu za izdajo Göthove zbirke. Kuretovo objavo o Črnem Vrhu sem malenkostno dopolnil, to se mi zdi komaj vredno omembe.

Objavil sem napisano besedilo o omenjenih naseljih (ISN ZRC SAZU, Göthova topografija, Sv. Jurij ob Taboru, Sv. Miklavž, Črni Vrh), razen tistih stavkov, ki zelo natančno opisujejo posamezne manjše dele krajev, ne da bi bili ti podatki poučni za razmere v kraju.

*

Župnija Sv. Jurij, imenovana pod Taborom, je sodila v dekanijo Braslovče in okraj Ojstrica. Župnijska cerkev stoji na manjši razvodni terasni vzpetini in je bila obdana z okopom – taborskim obzidjem; njegovi stari zidovi so se še videli ali pa so bili ti zidovi od bližnje trdnjave, imenovane Tabor. Župnija je bila v prijetnem, delno rodovitnem okolju, na severu je peljala provincialna glavna cesta (Celje–Ljubljana, op. A. B.).

V župniji je bilo takrat na leto povprečno 50 rojstev in 35 smrti. Na leto so se v povprečju poročali štirje pari.

Leta 1667 se je župnija izločila iz matične župnije Vransko, prej je bila cerkev sv. Jurija njena podružnica. (Drugače F. Kovačič in R. Vrečer.) Cerkev in župnišče sta bila novosezidana in dobro ohranjena. Krstne knjige so bile tu od ustanovitve župnije.

V velikem oltarju župnijske cerkve je stal kip sv. Jurija, njenega zavetnika.

Mesto tukajšnjega kaplana je pred leti ustanovil verski sklad, od leta 1834 je bilo nenehno zasedeno.

Tukajšnje župnišče je bilo med francosko zasedbo leta 1809 izropano. Številne zaželenane anale in dokumente so razmetali in uničili.

V župniji sv. Jurij so bili kraji: Tabor, Ojstriška vas, Kapla, Pondor, Sv. Miklavž, Loke in Črni Vrh; vsi so plačevali davke na okraju Ojstrica. Omenjena graščina je bila tri četrt ure hoda oddaljena od župnijske cerkve; bila je samo še razvalina. Tamkajšnje gospodarsko poslopje je takrat delno rabilo za hranjenje žita in živinske krme, delno je rabilo za potrebe gosposkih lovcev.

Župnija je bila zelo obsežna, nekatera bivališča v njej, ki so bila blizu Kranjskega, so bila dve uri hoda oddaljena od župnijske cerkve.

Pomoč župniji je bila omejena za kaplanove potrebe.

Trivialna šola je takrat nastajala, tedaj je tam bila nedeljska šola, vodil jo je kaplan, imela je 50 učencev.

14) —
 15) *Ein der freygegriffen Pfarren zu ein Zeit der Französischen Revolution im Jahr 1793 ungleichmäßig verteilt, je nach dem Alter und Vermögensverhältnisse Ansehen mit Einkommen zusammen mit benachbarten Gemeinden vereinigt.*
 16) *Ein Geist der Gemeinden beträgt vier je jährlich 1/4 Person.*
 17) —
 18) *Ein Pfarren W. Gnoyzen besteht aus 7 Pfarren: Tabor, Pörschitzdorf, Bürgel, Gognitzdorf, W. Nikolai, Luchter und Pörschitzdorf, alle Pfarren gehören zum Bistum Pörschitz in Linz, alle Gemeinden gehören zum Bistum Wien, das Einkommen beträgt 100000 Gulden und die Pfarren sind durch die Pfarrenverwaltung der Pfarrenverwaltung mit dem Pörschitzischen Bistum vereinigt.*
 19) *Ein Pfarren ist eine ungleichmäßig und unregelmäßig abgetrennt, bestehend aus 2 Pfarren von der Pfarren, diese sind vereinigt.*
 20) *Ein Pfarren in der Pfarren ist ein neuer Bezirk bestehend.*
 21) *Ein Pfarren ist ein Pfarren, mit unregelmäßig verteilt, diese sind vereinigt, die Pfarren sind abgetrennt, in einem Bistum, das von 10 ein der Geist besteht.*

Pfarren W. Gnoyzen unter Tabor

Anton Gabriel *[Signature]* Bistum

Del poročila o župniji Sv. Jurij ob Taboru sredi 19. stoletja

**

O davčni občini Sv. Miklavž je bilo v odgovorih na poslana vprašanja več podatkov kakor o župniji Sv. Jurij. Davčna občina Sv. Miklavž je ležala v jugozahodnem delu okraja Ojstrica in je bila od njegovega sedeža oddaljena 7/8 milje¹, od poštne postaje na Vranskem 1/8 milje. Davčna občina se je raztezala čez nekaj visokih in nižjih hribov, njena zemlja je bila v ravnini in zelo nepomembna. Davčna občina je na severu mejila na davčno občino Gomilsko v okraju Žovnek, na vzhodu na okraj Sv. Pavel in na davčno občino Marija Reka, na jugu na davčno občino Sv. Lenart. V davčni občini Sv. Miklavž je bilo takrat 76 hiš, bile so raztresene; občina je obsegala 2227 oralov² in

¹ Dunajska poštna milja = 7,5859 km (Vilfan 1954: 59).

² Oral = 57,55 ara (Simič 2004: 389).

51 površinskih sežnje³ rodovitne in pa 7 oralov in 6 površinskih sežnjev nerodovitne zemlje; imela je 772 zemljiških parcel in 215 stavbnih parcel; v njej je živel 519 duš. V davčni občini Sv. Miklavž so bili trije potoki: Reka, Gozdnica in Konjščica. V slednji so bile postrvi. Ob Konjščici je od leta 1814 delovala steklarna, izdelovala je kredno steklo ("Kreidenglass"); imela je šest loncev ("Hafen") in brusilnico, njen lastnik je bil Johann Friedrich, po priimku verjetno nemškega rodu.

Podatke o steklarni v davčni občini Sv. Miklavž je treba dopolniti. Pojem in izraz "Kreidenglass" takrat na Slovenskem nista bila neznana, bila sta toliko znana, da ju je Matej Cigale uvrstil v Wolfov slovar, prevedel ju je v "kredno steklo" (Cigale 1860: 898). V poznejših nemško-slovenskih slovarjih nisem več zasledil krednega stekla. Ali sta besedi medtem prišli iz pogostnejše rabe? Kredno steklo je bilo podobno mlečnemu steklu, namenjeno je bilo predvsem za splošnejšo uporabo, zlasti kot namizno steklo (steklenice, vrči, kozarci ipd.)⁴ Glede predpisov s podatki za pripravljanje steklenih mas za steklo na Gornji Glažuti pod Arehom iz leta 1865, o njih je Franc Minařík sodil (Minařík 1966: 290), da so jim sledili tudi v drugih steklarnah na Pohorju, je zelo verjetno, da so tudi steklarji v Sv. Miklavžu pripravljali stekleno maso za kredno steklo podobno kakor pohorske steklarne. Ker je bilo kredno steklo, ki so ga izdelovali v steklarni v Sv. Miklavžu, predvidoma manj kakovostno kakor kredno steklo, ki so ga izdelovali v Gornji Glažuti pod Arehom, so v steklarni v Sv. Miklavžu verjetno uporabljali manj kakovostni kremenčev pesek in manj kakovostno pepeliko kakor v steklarni v Gornji Glažuti pod Arehom, ne pa manjših količin.⁵ Omenjeni predpis za pripravo steklene mase za kredno steklo se glasi: 100 stotov⁶ kremenčevega peska, 16 stotov pepelike, 16 stotov sode, 8 stotov apna, 50 stotov steklenih črepinj, 8 lotov⁷ arzenika, 6 lotov rjavega manganovca (Minařík n. d.: 283).

Steklarna v Sv. Miklavžu je izdelovala samo kredno steklo, nikakršne druge vrste stekla. V drugih steklarnah na Slovenskem so v tistem času praviloma izdelovali več kot eno vrsto stekla. Steklarna v Sv. Miklavžu je imela šest loncev ("Hafen"), torej ni bila najmanjša. To so bili talilni lonci, izdelovali so jih lončarji (Minařík n. d.: 189); Minařík je talilne lonce neredko imenoval talilnike (Minařík n. d.: passim). Talilni lonci so bili iz nezgorljive gline oz. opeke (Minařík n. d.: 189, 210 d.). Po vsej verjetnosti so bili v oblikovnem pogledu zelo podobni talilnim loncem v steklarnah na Pohorju: ti so bili na sredi trebušasti, zgoraj so imeli lijakast rob (Minařík n. d.: 72). Po vsej verjetnosti je bilo podobno tudi pri polnjenju talilnih loncev in taljenju stekla: v steklarnah na Pohorju so vliвали stekleno maso v talilne lonce in talili steklo povprečno dvajsetkrat na mesec (Minařík n. d.: 247).

V zadnjem obdobju fevdalizma so v steklarnah na Slovenskem Štajerskem ponekod v precejšnjem obsegu, ponekod z uspehom izdelovali tudi predmete iz krednega

³ Površinski seženj = 3,597 m².

⁴ Ustna razlaga Jožeta Rataja, kustosa zgodovinarja Pokrajinskega muzeja v Celju, dne 8. 4. 2008.

⁵ Gl. op. 4.

⁶ Cent, stot = v tistem času ok. 56 kg. "nazadnje neuradna mera zaokrožena na 50 kg, v metričnem sistemu enota za 100 kg", v: Vilfan 2004: 53.

⁷ Stot se je delil na 32 lotov po 17,50 g, v: Minařík 1966: 288.

stekla. Pohorska steklarna na Rakovcu nad Vitanjem, ustanovljena je bila leta 1781 (Minařik n. d.: 153), v obravnavanem času je bil njen lastnik Ignac Vovk, je imela leta 1838 osem talilnih loncev; nekaj prej je začela izdelovati mdr. kredno steklo. Na leto je takrat izdelala 22.000 "šokov" stekla, od tega 2/3 krednega stekla (Kos 1991: 7)⁸. Na industrijski in obrtni razstavi v Celovcu leta 1838 je razstavila svoje izdelke. Iz navadnega krednega stekla so bile buteljke, svečniki, luči ipd. Lastnik je za razstavljenе izdelke svoje steklarne dobil bronasto kolajno (Kos n. d.: 7).

194

Steklarna v Sv. Miklavžu je svoje izdelke delno krasilno obdelovala. To dokazuje omemba brusilnice v tukajšnjem podatku o njej. Krasilne prvine so ustvarjali z brušenjem. Odvisne so bile od izšolanosti steklarjev za takšno delo in njihovega daru za tovrstno ustvarjanje. Steklarji v Sv. Miklavžu so bili spočetka lahko samo od drugod, domačini so lahko pri steklarskem delu sodelovali pozneje, če so se hoteli v njem izuriti. Leta 1885 je bilo zapisano, da je steklarna v Sv. Miklavžu "nekoč" prinašala prebivalcem "precej zaslužka" (Janisch 1885: 373). Ker ta steklarna ni bila posebno velika, tudi njeni izdelki niso bili posebno številni, pa tudi delavci niso bili številnejši. Raziskave steklarn na Slovenskem doslej steklarne v Sv. Miklavžu niso imele v razvidu (gl. Kos 1991: 43–49). prav tako doslej komaj kaj vemo o bližnjih savinjskih steklarnah, zato niso mogoče nikakršne primerjave dobička od prodaje v Sv. Miklavžu z dobičkom v drugih bližnjih steklarnah in o smereh, kamor je šla njihova prodaja. Za posamezne steklarne na drugih koncih slovenskega ozemlja je bilo takrat znano, da je šla prodaja marsikdaj v Italijo in Grčijo (Kos n. d.: 49), medtem ko je za pohorske steklarne ugotovljeno (Minařik 1966: 314), da so največkrat izvažale v Italijo, Grčijo, Levanto, Egipt in ZDA.

Po navedenih podatkih je bil Johann Friedrich lastnik steklarne v Sv. Miklavžu v času, ko je bil podatek napisan, se pravi, na začetku štiridesetih let 19. stoletja, ne leta 1814, ko je bila steklarna ustanovljena. Za Friedricha je znano, da je bil podjeten steklarnar. Ob ustanovitvi steklarne v Dolžu na Gorjancih, leta 1837 jo je ustanovil Johann Rückel z bratrancem Johannom Friedrichom, skupaj sta imela steklarno v Ojstrici; ta naj bi bila delovala pet let, tj. od leta 1832. Zapisano je bilo, da jo bo treba zaradi pomanjkanja lesa opustiti (Valenčič 1957: 63). Steklarna v Dolžu je nehala delovati leta 1854 (Valenčič n. d.: 64 d.) leta 1841 jo je Rückel prodal zavoljo finančnih težav. Leta 1840 je nameraval Friedrich z Rücklom zato, ker je njuni steklarni v Ojstrici zmanjkalo kuriva, ustanoviti steklarno v Špitaliču blizu Motnika (Valenčič n. d.: 66). Čeprav je Friedrich leta 1841 dobil deželno dovoljenje za ustanovitev steklarne v Špitaliču (Slokar 1914: 539), je ni ustanovil (Valenčič n. d.: 66).

O nastanku steklarne v Ojstrici so delno drugačni podatki v odgovorih na Göthova vprašanja, združeno so bili napisani za gospostvi Ojstrica in Podgrad pri Vranskem (ISN, Göthova topografija, poročili gospostva Ojstrica in Podgrad). V njih beremo, da

⁸ V izvorniku "Schock", to besedo je Cigale poslovenil: "kup, množina, kopa, šestdeset" (Cigale 1860: 1409); D. Debenjak, B. Debenjak, P. Debenjak so jo poslovenili: "60 kosov, kopa" (D. Debenjak, B. Debenjak, P. Debenjak 2001: 1017). Za besedo "Schock" je F. Minařik ugotovil, da so v pohorskih steklarnah po kopah in šokih šteli in zaračunavali steklovino, kolikor je "največkrat" obsegala 60 kosov (Minařik 1966: 59, 309). Še drugače: če je bilo za steklarno Rakovec zapisano, da je leta 1838 izdelala 22.000 šokov stekla, je to bilo 1.320.000 kosov stekla; če je bilo od tega 2/3 krednega stekla, je to bilo 880.000 kosov krednega stekla.

je bila steklarna za kredno steklo v Ojstrici ustanovljena leta 1790 in da je obsežneje izrabljala gozdove, medtem ko sta bila v času, ko so bili napisani navedeni odgovori, izpričana kot njena lastnika Friedrich in Rückel. Mateja Kos je ugotovila, da je bil Friedrich leta 1852 lastnik steklarne v Libojah (Kos 1991: 44). Ta steklarna je leta 1807 nastala iz tamkajšnje tovarne galuna (od leta 1784) (Cvirn 1992: 168), torej ni bilo mogoče v štiridesetih letih 19. stoletja v Liboje prestaviti steklarne iz Sv. Jurija ob Taboru (Janisch 1878: 303).

O nastanku steklarne v Ojstrici je drugače sodil tudi Janko Orožen, ki trdi, da jo je na začetku 19. stoletja ustanovil ojstriški graščak Ignacij Senčar, da jo je leta 1839 kupil Friedrich (Orožen 1959: 214). Toda Orožnov spis pogrša znanstveni aparat (opombe) in ne omenja virov za vprašanja, ki jih je obravnaval, tako da se na takšna izvajanja ne upam zanesti. To velja prav tako za Orožnovo sodbo, da je steklarno v Sv. Juriju ob Taboru na začetku 19. stoletja ustanovil ojstriški graščak Senčar (Orožen 1965: 395). O tem ne pričujejo drugi viri o tem kraju, tudi ne tukaj navedeni viri.

195

Leta 1885 je bilo zapisano, da je "nekoč" (Janisch 1885: 373) delovala steklarna v Sv. Miklavžu, z drugimi besedami pred več leti ali celo desetletji, potemtakem sredi 19. stoletja. Steklarna v Sv. Miklavžu je torej delovala od leta 1814 do približno srede 19. stoletja ali približno 40 let.

V bližini steklarne je bil mlin, podrejen dajatvam, z dvema mlinskima kamnoma. Take mline so v Savinjski dolini imeli za srednje velike ali manjše mline.

Od steklarne je vodila ozka cesta, vzdrževali so jo lastniki steklarne, in se po pol ure hoda pri Lokah združila z okrajno cesto. Po cesti, ki je od Lok vodila proti območju Marije Reke in po stezi od steklarne proti Trbovljam, so pogosto hodili tudi splavarji ("Flösser"), ki so prihajali s Save.

Slednji podatek ni natančen. Na mirnem toku Save na Gorenjskem so bili znani splavi in z njimi lesna trgovina (Umek 1999a: 276), prav tako so bili znani splavi po izlivu Savinje v Savo (prav tam); tu je šlo praviloma⁹ za splave, ki so prihajali iz Zgornje Savinjske doline (Umek 1999: 263 d.). Za plovbo po Savi v drugi smeri so uporabljali predvsem čolne iz enega debela mehkega lesa, naloženi so bili s tovorom do 30 stotov (Umek 1999a: 276), na njih so bili štirje čolnarji (prav tam). "Čolnarjenje po Savi je bilo za večino čolnarjev postransko delo, ki so ga opravljali tedaj, ko niso bili vezani na delo na lastni kmetiji ali na zemljiškem gospodstvu." (prav tam)

Vožnja zgornjesavinjskih splavov po Savi od izliva Savinje v Savo je prvič izpričana v obdobju ok. 1570 (Umek 1999, 263 d.). O splavih na Savi beremo leta 1689 pri Valvasorju (Valvasor 1689: 203), da so prevažali različno blago, vendar se je dogajalo to "zelo redko". To pomeni, da so zgornjesavinjski splavi vozili po Savi takrat redkokdaj zato, ker splavarstvo v Zgornji Savinjski dolini še ni bilo tolikanj razvito kakor v poznejših obdobjih. Do tega je prišlo vsaj proti koncu 18. stoletja: leta 1796 je bilo zapisano, da "podložniki (gornjegrajskega državnega) gospodstva vsako leto splavarijo znatno količino lesa po Dreti in Savinji in naprej po Savi na Hrvaško, v Slavonijo in Srem, s čimer

⁹ Izrecna izjema je bila omemba splavov z litijskega območja (iz deželnoknežjega gozda štanga) iz srede 16. stoletja, namenjeni so bili proti Zagrebu: Arhiv Slovenije v Ljubljani, Vicedomski arhiv I/76, III-10.

dotekajo temu ozemlju vsako leto znatne vsote denarja ... Reke na tem ozemlju dajejo priliko, da podložniki te pokrajine ... koristno trgujejo s stavbnim lesom in deskami oz. letvami na Hrvaško in v Slavonijo” (Baš 1974: 34). Splavarji iz gornjegrajskega gospostva so skoraj v tistem času izvažali apno “za ces. magacine na Hrvaškem”, “za magacine naročeno”, tj. za vojaške potrebe (Baš n. d.: 32).

196 Sava je bila spočetka samo prometna pot med Kranjskim, Štajerskim in obrobniimi območji Hrvaškega. Po pridobitvi Banata, nastanku svobodnega pristanišča v Trstu in regulaciji Save je šla po Savi zlasti trgovina z žitom iz Banata. Proti sredi 18. stoletja je Sava postala pglavitna trgovska pot “v avstrijski državi v smeri vzhod–zahod” (Umek 1999a: 277). V obdobju 1767/1776 je po Savi na leto vozilo 306 do 506 čolnov (prav tam). Za trgovino po Savi v 1. polovici 19. stoletja doslej ni raziskav (Umek 1964: 194–200). Skoraj v istem času pa je ta trgovina zavoljo nastanka južne železnice izgubila svoj pomen (Umek n. d.: 54).

Natančno število čolnov na Savi v 18. in 1. polovici 19. stoletja, razen občasnega najvišjega števila, ni ugotovljeno. Tudi ni ugotovljeno število čolnarjev za čolnarska naselja (14) ob Savi (Umek 1999a: 276), vendar te raziskave niso vedele za čolnarje v Spodnji Savinjski dolini in jih tudi niso upoštevale. Iz navedenih podatkov za davčno občino Sv. Miklavž, da so se po stezi iz Trbovelj do steklarne v Sv. Miklavžu vračali čolnarji s Save, je razvidno, da so ti bili na tem območju ali morda kje blizu doma.

O plačilu čolnarjev je precej napisanega, to so podatki o plačilu (Umek 1986: 248, 253 d., 261; Umek 1999a: 276 d.), ne o kupni moči tega plačila. Podatkov o teh plačilih ni mogoče uokviriti. Resda vemo, da je bilo čolnarstvo za čolnarje pomemben, nikakor pa ni bilo edini vir dohodkov. Ne vemo za podatke o drugih njihovih dohodkih. Tudi ne vemo dovolj, za kaj vse so porabljali dohodke in za cene življenjskih dobrin, ki so jih potrebovali. Kupna moč čolnarskih plačil se po današnjem stanju raziskav ne dá dognati.

Zadnja steza v davčni občini Sv. Miklavž je vodila od steklarne proti Sv. Lenartu do steklarne v Zagorju na Kranjskem. To steklaro je država ustanovila leta 1804, delovala je do leta 1817. Leta 1821 jo je kupil Johann Bapt. Schwarz, po priimku morda slovenskega rodu. Leta 1843 so steklaro preuredili v cinkarno. Leta 1861 je bila blizu na novoustanovljena steklarna v Zagorju (Kos 1991: 47 d.; Granda 1998: 303 d.).

V bližnjih gozdovih je gospostvo Ojstrica imelo v lasti 332 oralov in 1299 površinskih sežnjev gozdov.

Prebivalci davčne občine Sv. Miklavž so živeli od poljedelstva in delno od živinoreje. V tej davčni občini so pridelovali toliko žita in pa sena in druge živinske krme, da je pridelek zadoščal za prehranitvene potrebe ljudi in živali. Če so včasih premalo pridelali, so po potrebi delno kupovali v sosednjih občinah, delno na sejnih v Braslovčah.

Njive so bile po večini kamnite, imele so samo tanko plast rahle zemlje, po kakovosti so šteje bolj za srednje kot dobre.

Skoraj pri vsaki hiši so imeli za gašenje ognja krevlje (gl. Sketelj 2004: 254 d.), škafe in lestve. Steklarna je bila zavarovana pri domovinski (“vaterländisch”) zavarovalnici.

Davčna občina je sodila v dekanijo Braslovče in v župnijo Sv. Jurij ob Taboru, bila je pod patronatom gospostva Gornji Grad; zdi se, da se je imenovala po podružnični cerkvi sv. Miklavža (prvič omenjena leta 1483 (Natek 1976: 510).

Med vinogradi na območju Zaržiš je takrat stal zidan križ.

Do župnije Sv. Jurij so imeli otroci najmanj četrta ure hoda, največ poldrugo uro hoda.

Po ranocelnika so hodili v Kaplo ali na Vransko. Kadar se ni posrečilo zdravljenje doma, je bilo tamkajšnje zdravilstvo na ranocelniški ravni, ne da bi bilo sporočeno, koliko so ranocelniško pomoč uporabljali.

Pokopališče je bilo pri župniji Sv. Jurij.

Davčna občina Črni Vrh je na severu mejila na davčno občino Prekopa in na davčno občino Ojstriška vas, na vzhodu na slednjo davčno občino in davčno občino Sv. Miklavž, na jugu na davčno občino Sv. Lenart, najvišje, na Veliki planini, je kratko razdaljo mejila na deželno mejo med Štajersko in Kranjsko, na zahodu je mejila na davčni občini Zaplanino in Ločico. Davčna občina je obsegala naselji Črni Vrh in Loke. Črni Vrh je imel šest, Loke so imele deset hiš, obakrat so bile druga ob drugi. Črni Vrh je bil eno in 4/8 milj oddaljen, Loke so bile 1 in 3/8 milj oddaljene od sedeža okrajnega gospostva Ojstrica, do pošne postaje na Vranskem je bilo 1 in 3/8 oz. 1 in 2/8 milj daleč. Črni Vrh je v hribovju, Loke so bile ob okrajni cesti proti stari graščini Ojstrica. V vsej občini sta bili 102 hiši in je živelo 555 duš. Občina je obsegala 382 oralov in 617 površinskih sežnjev rodovitne in pa 190 oralov in 190 površinskih sežnjev nerodovitne površine in pa 1233 zemljiških parcel in 195 stavbnih parcel. Najvišji hribi v davčni občini so bili Velika planina, Krvavica, po obliki podobna glavi sladkorja, na zahodni strani je njena polovica zelo visoka, strma in rdečkastorjave barve, in pa Kozica, Berložni in Črni vrh.

Ob potoku Ojstrica je bil mlin, podrejen dajatvam, s tremi mlinskimi kamni, žaga za deske, malo je delala, in ob potoku v Dolu je bil kmečki mlin z enim mlinskim kamnom, potemtakem je bil še manjši kot omenjeni mlin blizu steklarne v Sv. Miklavžu. V vseh tukajšnjih potokih so bile postrvi.

Na sredi Krvavice je bila votlina, podobna cerkvi, prav tako je bila v Kozici globoka votlina, v njej so pred časom prezimovali medvedi, tako da se je slovensko imenovala "Berlog". V jarku Globovšek je bilo ležišče premoga, leta 1804 so tam izkopali rov, pokazalo pa se je, da je bilo to ležišče le majhno, tako da so pridobivanje premoga opustili. Med rastlinami v visokih hribih so bila pogostna strupena zelišča: omej, naprstanec, volčja jagoda (Mlakar 2004a: 683). V zdravilstvu je bilo takrat znano zelišče arnika (Mlakar 2004: 12).

Okrajno cesto, ki je vodila od graščine Ojstrica do občine Ojstriška vas, sta povezovala mostička, takrat nista bila v najboljšem stanju, vzdrževali naj bi ju bili občini. Občinska vozna pot je vodila od Sv. Jurija do doline Dol in Ločice, po tej poti

so pogosto hodili proti trgu Motnik v deželi Kranjski. Druga steza je vodila od steklarne v Sv. Miklavžu čez Loke in kraj Lepa trata do graščine Brode ob komercialni cesti (Celje–Ljubljana, op. A. B.). Tretja steza je vodila čez občino Sv. Lenart v Zagorje na Kranjskem. Četrta steza je vodila iz Črnega Vrha čez sedlo Presedlje v Šentgotard. Peta steza je vodila iz Črnega Vrha v Ločico pri Vranskem.

V tej občini je gospostvo Ojstrica imelo 871 oralov in 660 površinskih sežnjev gozdov.

Poglavitna dejavnost v občini je bila poljedelstvo. Pridelek žita, sena in drugega v občini je v celoti zadoščal za potrebe ljudi in živali. Njive so bile po veliki večini peščene, po kakovosti so bile med srednjimi in dobrimi.

198 Večina prebivalcev je uporabljala veliko površin za poletno pašo rogate živine ali pa so jo imeli v hlevih in jo krmili s pokošeno travo (s senom in otavo, op. A. B.), poznali so torej tudi hlevsko živinorejo.

Na območju Lok je bila graščina Ojstrica, takrat je bila razvalina, z žitno kaščo in pripadajočim mlinom, oboje je bilo last gospoda Vincenca Perka. Dobre četrte ure hoda daleč je bila prastara razvalina, zapuščena razvalina Stara Ojstrica. Ta razvalina je imela nekaj podzemskih prostorov, v njih je pred šestimi leti izkopal neki kmet, da bi tam našel denar, izkopal pa je različne kosti, za katere ni bilo ugotovljeno, ali so človeške ali živalske, in pa čez 40 stotov železnih krogel, po velikosti podobnih lešniku.

Občina je bila v dekaniji Braslovče in v župniji Sv. Jurij. Beneficij na graščini Ojstrica je bil leta 1824 prenesen na graščino Podgrad pri Vranskem. Ko so pred približno desetimi leti podrli graščino Ojstrica, so podrli tudi tamkajšnjo kapelo. Na Lepi trati in nad Lokami sta stala dva zidana križa.

Občina nima šole, najbližja šola je dve uri hoda daleč, otroci so obiskovali šolo samo ob nedeljah, vodil jo je vsakokratni kaplan v župniji.

Ob boleznih so hodili po ranocelnika v Kaplo.

LITERATURA IN VIRI

BAŠ, Angelos

1974 *Savinjski splavarji*. Ljubljana : Cankarjeva založba.

1983 Luče sredi 19. stoletja. *Savinjski zbornik* 5, str. 480–484.

1988 Braslovče sredi 19. stoletja. *Savinjski zbornik* 6, str. 110–112.

2007 Žalec sredi 19. stoletja. *Etnolog* 17, str. 251–257.

CIGALE, Matej

1860 *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*. Laibach : J. Blasnik.

CVIRN, Janez

1992 Liboje. V: *Enciklopedija Slovenije. 6: Krek-Marij*. Ljubljana : Mladinska knjiga. Str. 168–169.

DEBENJAK, Doris; DEBENJAK, Božidar; DEBENJAK, Primož

2001 *Veliki nemško-slovenski slovar*. Ljubljana : DZS.

GRANDA, Stane

1998 Steklarna Zagorje. V: *Enciklopedija Slovenije. 12: Slovenska n-Sz*. Ljubljana : Mladinska knjiga. Str. 303–304.

JANISCH, Josef Andreas

1878 *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark : mit historischen Notizen und Anmerkungen. Bd. 1*. Graz : Leykam-Josefstahl.

1885 *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark : mit historischen Notizen und Anmerkungen. Bd. 2*. Graz : Leykam-Josefstahl.

- KOS, Mateja
1991 *Steklo. V: Gradovi minevajo, fabrike nastajajo : industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem.* Ljubljana : Narodni muzej. Str. 43–49.
- KURET, Niko
1977 *Slovensko narodopisno gradivo v zamejskih zbirkah. Slovenski etnograf 30*, str. 37–55.
1987 *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848 : topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1811) in Georga Götha (1842). Del 1, sn. 2.* Ljubljana : SAZU.
- MINARIK, Franc
1966 *Pohorske steklarne.* Maribor : Obzorja, 1966.
- MLAKAR, Vlasta
2004 *Arnika. V: Slovenski etnološki leksikon.* Ljubljana : Mladinska knjiga. Str. 12.
2004a *Volčja jagoda. V: Slovenski etnološki leksikon.* Ljubljana : Mladinska knjiga, str. 683.
- NATEK, Milan
1976 *Miklavž pri Taboru. V: Krajevni leksikon Slovenije. Knj. 3.* Ljubljana : Državna založba Slovenije. Str. 509–510.
- OROŽEN, Janko
1959 *Kratka zgodovina rudarstva in industrije v Spodnji Savinjski dolini. Savinjski zbornik 1*, str. 214–230.
1965 *Preteklost Savinjske doline od davnih do današnjih dni. Savinjski zbornik 2*, str. 322–415.
- SCHMIDT, Leopold
1951 *Geschichte der österreichischen Volkskunde.* Wien : Österreichischer Bundesverlag.
- SIMIČ, Vladimir
2004 *Oral. V: Slovenski etnološki leksikon.* Ljubljana : Mladinska knjiga. Str. 389.
- SKETELJ, Polona
2004 *Krevelj. V: Slovenski etnološki leksikon.* Ljubljana : Mladinska knjiga. Str. 254–255.
- SLOKAR, Ivan
1914 *Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I.* Wien : F. Tempsky.
- UMEK, Ema
1964 *Trgovski promet po Savi v XVIII. stoletju. V: Kronika 12*, št. 3, str. 194–200.
1986 *Plovba po Savi v 18. stoletju. V: Zgodovinski časopis 40*, št. 3, str. 233–268.
1999 *Promet po Savi in mitnina v Krškem (1569–1574). V: Gestrinov zbornik.* Ljubljana : ZRC SAZU. Str. 263–270.
1999a *Promet po Savi in Ljubljani. V: Gestrinov zbornik.* Ljubljana : ZRC SAZU. Str. 271–278.
- VALENČIČ, Vlado
1957 *Še nekaj steklarn na Kranjskem. V: Kronika 5*, št. 2, str. 61–68.
- VALVASOR, Janez Vajkard
1689 *Die Ehre des Hertzogthums Crain. Zweyter Theil.* Laybach : zu finden bey Wolfgang Moritz Endter ...
- VILFAN, Sergij
1954 *Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero. V: Zgodovinski časopis 8*, št. 1, str. 27–86.
1980 *Zemljiška gospostva. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Zv. 2, Družbena razmerja in gibanja.* Ljubljana : Državna založba Slovenije. Str. 75–239.
1996 *Pravna zgodovina Slovencev.* Ljubljana : Slovenska matica.
2004 *Cent. V: Slovenski etnološki leksikon.* Ljubljana : Mladinska knjiga. Str. 53.

BESEDA O AVTORJU

Angelos Baš, dr., etnolog. Bil je profesor na Filozofski fakulteti v Ljubljani in znanstveni svetnik Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Raziskoval je večinoma oblačilno kulturo in agrarno gospodarstvo na Slovenskem od poznega srednjega veka do srede 19. stoletja in pa geografsko omejene skupine prebivalstva, za katere je bila značilna določena gospodarska dejavnost. Njegova bibliografija obsega 631 enot. Uredil je Slovensko ljudsko izročilo (1980) in Slovenski etnološki leksikon (2004).

ABOUT THE AUTHOR

Angelos Baš, Ph. D., was an ethnologist. He was the professor of the Faculty of Arts, Ljubljana, and scientific collaborator of the Scientific Research Centre, Slovene Academy of Sciences and Arts. His research was mostly dedicated to the dressing culture and agrarian economy in Slovenia from the Late Middle Ages to the mid 19th century, and to geographically limited groups of the population, who carried out specific economic activities. His bibliography includes 631 units. He edited *Slovensko ljudsko izročilo* (1980) and *Slovenski etnološki leksikon* (2004).